

Uilen en stootvogels in de omgeving van Kampen

Door G. Koopman en J. Lok

Evenals in vele andere gebieden in ons land kwamen in het jaar 1967 en vooral in 1968 en in mindere mate in de winter '68/'69 in de omgeving van Kampen massale aantallen muizen voor.

Stootvogels en uilen traden in deze perioden dan ook in bijzonder groot aantal op. Naar aanleiding hiervan besloten wij in 1967 en volgende jaren onze aandacht speciaal op deze groep van vogels te richten. De cijfers van 1968 zijn uniek te noemen, vooral wat de velduil en torenvalk betreft. In 1969 trad echter een bijzonder grote achteruitgang op, die duidelijk samenhang met de decimering van de muizenstand.

Er werden in vier gebieden vrij regelmatig tellingen verricht, t.w.:

Mastenbroeker polder: een bijzonder uitgestrekt weidegebied, dat binnen de lijn Kampen-Zwolle-Genemuiden, ligt groot 8170 ha. Grondsoort is laagveen. Toestand van de weilanden: over het algemeen vochtig en ruig. Ook bekend als zeer belangrijke ganzenpleisterplaats, laatste jaren 20.000 tot 30.000 exx.

Kampereiland: ligt ten noorden van Kampen in de IJsseldelta. De grondsoort is jonge zeeklei. De weilanden verkeren in goede staat, plaatselijk wat vochtig, opp. 5600 ha. eveneens belangrijk voor ganzen (max. 20.000 exx.).

Wilsummerdijk: gebied, dat van Kampen tot Wilsum langs de IJssel ligt. Weilanden in zeer slechte staat, plaatselijk vrij vochtig. Door ruilverkaveling zal dit gebied evenals de polder Mastenbroek danig veranderen. Grondsoort: jonge zeeklei-rivierklei, 250 ha.

Oosterwolde polder: tussen Kampen en Elburg. Een groot kaal weidegebied. De stukken, die nog niet verkaveld zijn, zijn er drassig, ruig en vogelrijk.

Verder werden minder regelmatig bezocht: een opgespoten terrein van ongeveer 15 ha. bij Kampen, het Zwarte Meer en het Roggebotse bos van Ketelhaven tot Elburg langs de O. Flevolanddijk.

UILEN

a. broedvogels

Vier soorten zijn of waren broedvogel. Over de aantallen is vrij weinig te zeggen, omdat door ons niet veel gegevens verzameld konden worden, die op broeden wijzen. De opgegeven aantallen broedparen zijn dan ook, vooral wat betreft de ransuil en de steenuil zeker hoger.

Van de velduil konden broedvogels vastgesteld worden in het Roggebotse bos en in de polder Mastenbroek, alsmede een broedpaar op het Keteleiland bij de IJsselmonding. In 1967 broedden 2 paar in de omgeving van Oosterwolde. De ransuil broedt zeker in nestkasten in het Roggebotse bos. Volgens boeren uit Mastenbroek is de kerkuil sinds

Forenvalk Foto: G. H. Drieënhuizen

1968 daar, en daarmee uit de omgeving van Kampen verdwenen. Het steenuiltje wordt elk jaar gezien en de roep wordt dikwijls gehoord. Toch zijn er weinig concrete broedgegevens.

TABEL I. Broedvogels

	1967	1968	1969
velduil	2	4	—
ransuil	4	6	3
kerkuil	2	1	—
steenuil	1	?	?

Resumerend kunnen we stellen, dat de kerkuil verdwenen is, de velduil niet regelmatig broedvogel is en vooral in muizenjaren verschijnt. De ransuil en de steenuil handhaven zich blijkbaar nog redelijk.

b. pleisterende vogels

TABEL II Maximum aantal pleisterende uilen

	winter '67/'68	winter '68/'69	winter '69/'70
ransuil	20	86	—
velduil	112	13	—
steenuil	4	3	2
kerkuil	—	4	—

Opvallend is, dat de grootste velduilenexplosie plaatsvond in de winter '68/'69. Uit braakballenonderzoek bleek, dat het voedsel van de velduil vrijwel alleen uit veldmuizen bestond, en dat van de ransuil daarentegen voor een groot deel ook uit huismuizen. In de winter '68/'69 waren de veldmuizen al sterk achteruitgegaan.

Het gebied, dat de meeste velduilten herbergde was het opgespoten terrein met max. 35 exx. (waaronder een albino ex., dat een paar weken later bij Lelystad gezien werd).

Verder bevonden zich kleine troepjes in stukjes ruig grasland aan de Wilsummerdijk, bij Roggebotsluis en bij Kampernieuwstad. Elk van deze troepjes telde 10-20 exx. Daarbij kwamen nog de solitaire exx. en kleine troepjes, die in de hele omgeving gezien werden.

De ransuilen in de winter '68/'69 bevonden zich veelal bij boerderijen in Mastenbroek. De grootste roestplaats alhier telde 28 exx. Eind 1967 werden 16 exx. op het Kampereiland geteld.

c. doortrek

Over trek is vrijwel niets bekend. Van de kerkuil is enige doortrek in november en april. In 1968 werd twee keer een bosuil gezien, waarschijnlijk betrof het hier een zwerver.

d. slachtoffers

De vogels hebben in de omgeving weinig te lijden van gif, behalve in O. Flevoland, waar het gebruik van gif letterlijk de spuigaten begint uit te lopen.

Er werden 4 velduilten gevonden, die zich doodgevlogen hadden tegen prikkeldraad. Van deze soort eiste het verkeer evenals van de ransuil zijn tol; resp. 2 en 5 exx.

Door afschot kwamen max. 10 ransuilen, 1 steenuil en 2 velduilen om het leven. Toen een snuggere jager een houtduif wilde schieten viel er tot zijn grote „verbazing” een steenuiltje uit de boom. De ransuilen werden door een boer geschoten.

STOOTVOGELS

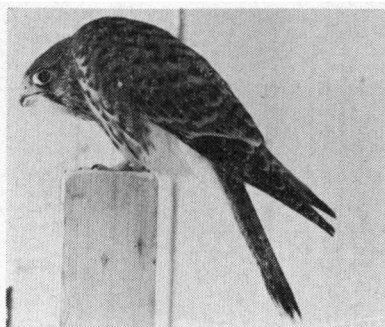
a. broedvogels

De torenvalk, de bruine kiekendief en de boomvalk zijn min of meer regelmatig broedvogel.

TABEL III. Broedvogels

	1967	1968	1969
torenvalk	15	52	12
boomvalk	—	?	1
bruine kiekendief	1	1	3

De meeste torenvalken broeden in het Roggebotse bos in nestkasten. In het topjaar 1968 bedroeg het aantal broedparen hier 26. Dat jaar broedden in Mastenbroek ongeveer 20 paren, op het Kampereiland, in de Oosterwolde polder en in hoogspanningsmasten op het opgespoten terrein elk twee paar. In Mastenbroek zijn in 1968 veel nesten kapotgeschoten, op het Kampereiland is een nest verstoord. In het Roggebotse bos zijn nogal wat nestkasten uitgehaald, terwijl ook een aantal eieren onbevruucht bleek te zijn.

Torenvalk

Foto: G. H. Drieënhuizen

In 1968 werd op het Kampereiland een paartje boomvalken gezien in het broedseizoen, in september werd een juv. ex. gezien. Deze gegevens kunnen echter nog geen aanleiding zijn aan te nemen, dat de soort hier inderdaad gebroed zou hebben. In 1969 en 1970 broedde er evenwel een paar met succes.

Bruine kiekendief: het Zwarte Meer herbergde tot 1969 elk jaar minstens 1 paar. In 1969 trachtten zelfs drie paren een broedsel groot te brengen, maar alle eieren bleken onbevruucht te zijn, zodat geen enkel jong is uitgevlogen. Het is twijfelachtig of er in 1970 een paar gebroed heeft. Ook met deze stootvogel gaat het duidelijk bergafwaarts.

b. pleisterende vogels

Opvallend is het enorme verschil tussen 1968 en 1969, behalve bij de buizerds. Sommige soorten ontbraken in 1969 zelfs geheel. Voor de stootvogels is Mastenbroek het belangrijkste gebied, in september '68 bevonden zich hier 70 % van alle torenvalken, alle roodpoten, de meeste buizerds en

TABEL IV: Max. aantal pleisterende stootvogels in de hele omgeving.

	winter '67/'68	voorjaar '68	zomer '68	herfst '68	winter '68/'69	voorjaar '69	zomer '69	herfst '69	winter '69/'70	voorjaar '70	zomer '70
roodpootvalk	—	—	12	4	—	—	—	—	—	—	—
torenvalk	89	52	351	625	46	20	8	7	10	6	30
boomvalk	—	2	4	—	—	—	—	—	—	—	—
buizerd	33	6	3	17	22	5	1	4	33	4	—
ruigpootbuizerd	—	2	—	—	1	—	—	—	—	—	—
wespendief	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—
bruine kiekendief	—	5	28	7	—	2	14	—	—	2	9
blauwe kiekendief	21	—	5	2	1	—	—	—	—	1	—
grouwe kiekendief	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—
visarend	—	—	1	7	—	—	—	—	—	—	1
sperwer	—	—	—	1	1	—	—	1	3	—	—
slechtvalk	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—
steenarend	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—
havik	—	—	1	—	—	—	1	—	—	—	—
smelleken	wordt regelmatig gezien, vooral 's winters.										
zeearend	werd jaren geleden regelmatig gezien, tegenwoordig sporadisch, bij het Zwarte Meer.										
grijze wouw	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—

de blauwe kiekendieven. Ook de Oosterwolde polder blijkt erg aantrekkelijk voor stootvogels te zijn, vooral buizerds en blauwe kiekendieven kunnen hier talrijk zijn. De visarenden en de meeste bruine kiekendieven vertoeven bij het Zwarte Meer, hoewel het aantal kiekendieven in 1968 in Mastenbroek nog groter was.

De waarneming van de steenarend werd door verschillende personen en instanties bevestigd. De grijze wouw werd door G. Smallenbroek bij het Zwarte Meer waargenomen, het betreft een zeer waarschijnlijke waarneming. Mei 1970 werd hier een rode wouw gezien.

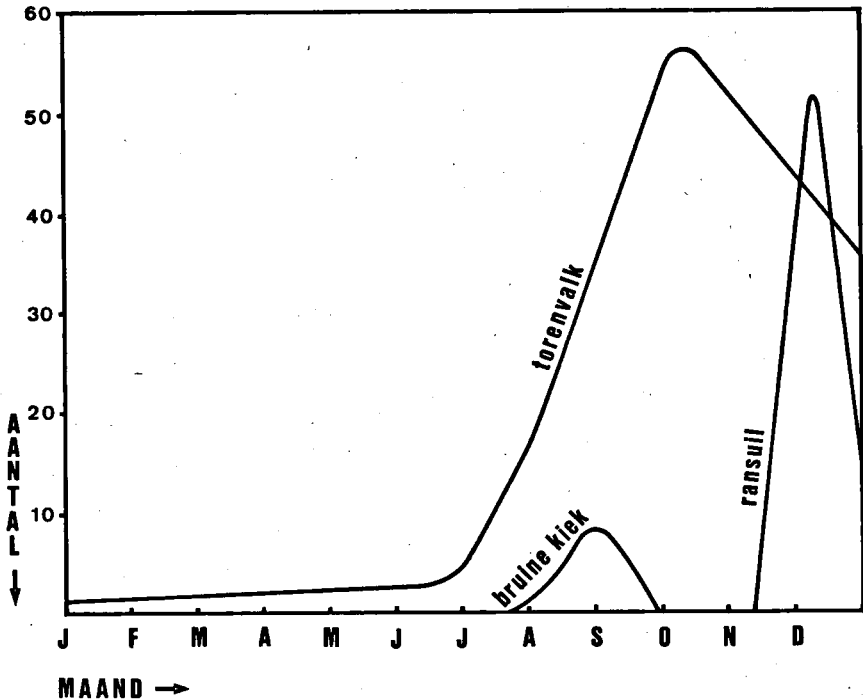
De slechtvalk hoort eigenlijk niet in de bovenstaande tabel thuis, daar de waarneming niet gevestigde exx. betrof. Echter gezien de zeldzaamheid van deze vogel lijkt de vermelding ervan ons toch op zijn plaats.

TABEL V. Aantal torenvalken per gebied per km² in de herfst van 1968.

Mastenbroek	5,0
Kampereiland	2,2
Wilsummerdijk	9,6
Roggebotsebos	0,4

Hieruit blijkt duidelijk, dat de torenvalken een voorkeur hebben voor ruige vochtige weiden als fourageergebied. Uit de beschrijving van de getelde terreinen kwam al naar voren, dat juist aan de Wilsummerdijk de weilanden in zeer slechte staat verkeren. Het is bekend, dat de grootste concentraties veldmuizen optreden in slecht verzorgde weiden.

Verloop aantal torenvalken, bruine kiekendieven en ransuilen in een gebied aan de Kampersteeg, Mastenbroek gedurende 1968.

c. doortrek

1. buizerd: doortrekker in klein aantal van maart tot eind april en van half september tot begin november. Op 20 oktober '68 trok zelfs een troep van 14 exx. over. Overigens verplaatsingen onder invloed van sneeuwval. In de zomermaanden vaak zwervende exx.
2. ruigpootbuiser: 2 maart '69 werd een trekker gezien. Dit is van onze waarnemingen de enige, die op trek wijst.
3. sperwer: trekt in klein aantal door in oktober.
4. wespindief: in de zomermaanden een enkel trekkend ex. Eenmaal in het voorjaar een troepje trekkers van 7 exx.
5. blauwe kiekendief: doortrekker in maart-april en soms nog in mei, tevens na sneeuwval.
6. grauwe kiekendief: 3 mei '69 1 ♂ richting NO.
7. boomvalk: trekt door in klein tot vrij klein aantal van eind augustus tot begin oktober en in april en mei. Veel waarnemingen uit juni/juli. Trekt veel tegen de avond en heeft dan de neiging brede wateren te volgen. Trek wordt namelijk vrijwel alleen gezien langs de O. Flevodijk, de IJssel en vooral het Zwarte Meer, hier werd bijv. op 31 augustus '68 een troepje van 6 ad exx. gezien.
8. slechtvalk: wordt de laatste jaren nog maar heel zelden gezien.
9. torenvalk: doortrekker in vrij klein, soms vrij groot aantal in oktober

november en in maart/april.

Vooral in de zomer, de vroege herfst en ook wel in de winter kunnen zeer veel torenvalken aan het zwerven slaan. Enerzijds kunnen deze zwerftochten gericht zijn op een gebied met een grote voedselrijkdom (zoals bijv. in '68), anderzijds kan het zwerven verband houden met voedselschaarste (zoals in de winter '69/'70).

10. smelleken: trekt in oktober in zeer klein aantal door. Buiten deze maand slechts een enkele trekwaarneming.

Verklaring aantallen: zeer klein aantal: max. 2 exx., klein aantal: 2-5 exx., vrij klein aantal: 6-10 exx., vrij groot aantal: 11-20 exx.

Verscheidene torenvalken werden gevonden, die zich doodgevlogen hadden tegen auto's en obstakels, zoals hekken, muren en telegraafdraden.

Na de top van begin oktober kwamen in 1968 talloze valkjes om. Deze sterfte kan veroorzaakt zijn door een ziekte of een te grote populatiedichtheid.

Een boer haalde uit zijn hooiberg, die voor veel valken als slaappleats diende, zelfs in een paar weken tijds 5 dode torenvalken. Van de andere stootvogels werden in de directe omgeving geen slachtoffers gevonden.

e. voedsel

In '68 weken veel soorten in zoverre van hun normale voedsel af. Ze gingen zich specialiseren op muizen. Boomvalken joegen bijna dagelijks boven Kampen, dood en verderf zaaiend onder de huismussen.

Ook torenvalken pakten voor de verandering wel eens een mus. In O. Flevoland blijken zelfs leeuweriken op het menu te staan.

f. roodpootvalken

Tussen de talrijk in de Mastenbroekerpolder aanwezige torenvalken werd in de zomer van 1968 nog een andere, zeldzame valkesoort gezien, namelijk de roodpootvalk. 25 juli werd de eerste, een wijfje, waargenomen. Zij bevond zich aan de eerste Kerksteeg in een weiland. Twee dagen later werd een mannetje gezien jagend langs een weterring.

Op 30 juli was het aantal al gestegen tot 4 exx.: 2 ♂♂ en 2 ♀♀. Deze bevonden zich rondom een door hoge populieren, die regelmatig als uitkijkpost en rustplaats dienden, omgeven tuinderij. De meeste latere waarnemingen werden dan ook hier gedaan. Men besloot pogingen in het werk te stellen de roodpootvalken te vangen, teneinde ze te kunnen ringen. Daartoe werd gebruik gemaakt van vangkooitjes, die ter beschikking gesteld waren door de Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders. In de kooitjes zaten enkele veldmuizen, die als lokaas dienden. Nadat het laatste kooitje geplaatst was, kwam direct een wijfje aanvliegen, dat gevangen werd. Acht uur later werd een mannetje gevangen. Verdere vangpogingen leverden geen succes meer op. Het gevangen wijfje ruide sterk, daardoor hadden de borst en de kruin een vrijwel witte kleur op enkele bruine vlekjes na.

Op 18 augustus werd het eerste juv. ex. waargenomen. Het aantal nam daarna steeds toe, op 8 september waren zelfs 8 juv. exx. aanwezig. Hierna nam het aantal geleidelijk af. De vogels gingen zich meer verspreiden en werden door heel Mastenbroek, bij de IJssel, op het Kampereiland en ten-

slotte zelfs bij het Zwarte Meer gezien. De laatste waarnemingen uit de omgeving van Kampen zijn: 16 oktober 3 juv. Mastenbroek; 21 oktober 1 ♂ Zwarte Meer.

Het gedrag van de roodpootvalken was zeer agressief, vooral tegenover de torenvalk. Opvallend was, dat juist de juv. de meeste agressie vertoonden. Deze agressie ging zelfs zover, dat sommige roodpoten als parasiet gingen optreden van de torenvalk.

Dit ging als volgt in zijn werk: als een torenvalk een muis bemachtigd had, en in een weiland ging zitten om zijn prooi op te peuzelen, naderde de roodpoot de torenvalk tot op enkele cm's, door al biddend boven de torenvalk te blijven hangen, tot dat deze gedwongen was zijn prooi te laten schieten.

Er werd nog een andere, zeer spectaculaire methode van parasiteren waargenomen. Hierbij brengt de roodpoot de torenvalk in moeilijkheden door steeds om de — eveneens vliegende — torenvalk heen te blijven vliegen, waarna hij met zijn poten naar boven de prooi vastgrijpt. De beide valken vallen dan als een steen naar beneden. Even boven de grond raken ze los van elkaar, terwijl de roodpootvalk er met de prooi van door gaat.

Tegenover mensen waren ze zeer vertrouwelijk, sommige juv. lieten zich zelfs tot op een afstand van enkele meters benaderen. Opvallend was, dat de roodpootvalken hoofdzakelijk op muizen joegen. Slechts zelden werd gezien, dat ze 's avonds langs houtwallen op insecten joegen.

Beschrijving mannetje: grijze snavel met felrode basis. Niet opvallende donkerrode oogrand. Bovenzijde vleugels leikleurig met op de scheiding van arm en handpennen een lichte vlek, onderzijde donker. Roestkleurige broek en onderstaart. Oranjerode poten. Kop en rug leigrijs, borst iets lichter.

Beschrijving wijfje: grijze rug met niet opvallende bandering. Zeer licht roestkleurige tot roomkleurige buik, bij sommige exx. zelfs bijna wit. Poten geeloranje, bovenkant vleugels blauwgrijs, onderkant gestreept. Oranje-achtige onderstaartdekveren.

Beide geslachten in „zit" vleugels even lang als de staart.

Beschrijving juveniel: vertoonde grote overeenkomst met de juv. boomvalk. Kon slechts op enkele minuscule verschillen gedetermineerd worden. Een kenmerkend verschil was in de eerste plaats het regelmatige bidden van de roodpoot, de boomvalk bidt vrijwel nooit. Verder heeft de juv. roodpootvalk een licht voorhoofd, donker bij de juv. boomvalk. De achterhals vertoont bij de jonge boomvalk slechts twee lichte vlekken, de roodpoot heeft er meerdere.

Zie voor een verslag over de roodpootvalken ook „Limosa" jaargang 41 (1968), nr. 3-4.

Wij danken voor het verstrekken van gegevens: H. Sieben, W. Selles, A. Voerman, G. Prins, R. Lok, J. v. d. Kamp, F. Treep en G. Smallenbroek. In het bijzonder danken wij dr. C. G. B. ten Kate voor zijn bereidwillige medewerking aan dit verslag.

- G. Koopman, Rondweg 106, Kampen. J. Lok, van Dokkumstraat 26, IJsselmuiden.